

ПЕРСПЕКТИВИ Й ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З РЕСПУБЛІКОЮ ІНДІЯ

Розглянуто основні етапи та особливості становлення відносин України з Республікою Індія в політичній, економічній та гуманітарній сферах. Виокремлено інтереси, перспективи і пріоритети політики Києва у співпраці з Делі, а також конкретні завдання двостороннього співробітництва з метою його активізації.

Ключові слова: Україна, Республіка Індія, політична, економічна та гуманітарна співпраця.

Рассмотрены основные этапы и особенности становления отношений Украины с Республикой Индия в политической, экономической и гуманитарной сферах. Выделены интересы, перспективы и приоритеты политики Киева в сотрудничестве с Дели, а также конкретные задачи двустороннего сотрудничества с целью его активизации.

Ключевые слова: Украина, Республика Индия, политическое, экономическое и гуманитарное сотрудничество.

The main stages and peculiarities of formation of Ukrainian relation with Republic of India in political, economic and liberal aspects are considered. Interests, perspectives and priorities in policy of Kiev in cooperation with Delhi and also particular tasks of two-way collaboration are pointed out.

Key words: Ukraine, Republic of India, political, economic and liberal collaboration.

Упродовж останніх десятиліть на політичній карті світу відбулося значне геополітичне переформатування балансу сил, де ключові позиції посіли країни Південної Азії. Доцільність співпраці України з південно-азійськими державами зумовлена низкою факторів як економічного, так і безпекового змісту [9, с. 189-190]. По-перше, на держави окресленого регіону припадає 19 % від загального товарообігу України з азійськими державами. По-друге, країни Південної Азії характеризуються невисоким рівнем технологічного та економічного розвитку, що посилює й актуалізує наукові перспективи України в окресленому регіоні, особливо її військово-технічній сфері. По-третє, ліквідація таких загроз національній безпеці України, як нелегальна міграція та наркоторгівля є неможливою без налагодження інтенсивної співпраці з країнами Південної Азії.

З-поміж азійських країн виділяється Індія, що є сучасною індустріальною державою, яка займає 73 % території Південної Азії, концентрує 76,5 % населення регіону і близько 80 % його валового національного продукту. Сучасні дослідники міжнародних систем відзначають, що в перспективі Індія ввійде до складу наддержав, на рівні з Китаєм і США, завдяки позитивній динаміці збільшення населення, широкому застосуванню сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій, значним досягненням у військово-технічній сфері, веденню ефективної політики захисту національних інтересів тощо.

Одночасно можемо констатувати відсутність концептуальних підходів у зовнішній політиці

України до співпраці з Республікою Індія, хоча Київ має достатній досвід відносин з Делі, сформований ще до проголошення незалежності нашої держави в 1991 р. Так, у 60-70 рр. ХХ ст. Україна надавала військову й економічну допомогу Індії, особливо в таких галузях, як металургія, енергетика, машинобудування, створення космічних програм тощо [3; 4, с. 598]. Це створило фундаментальну основу для розбудови політичних, економічних та гуманітарних відносин між обома країнами в умовах сучасної системи міжнародних відносин. Особливості українсько-індійських міждержавних взаємин відображені в наукових працях О. Борділовської, Ю. Гриценка, О. Лукаш, Д. Рачека, О. Семенець, Г. Ходоровського. Метою публікації є виокремити характеристики і перспективи у відносинах між Україною та Індією в політичній, економічній і гуманітарній сферах на нинішньому етапі двостороннього співробітництва, а також конкретні завдання та чинники, спрямовані на активізацію індійського вектора зовнішньої політики України.

Інституалізація індійсько-українських відносин розпочалася ще з 1990-х рр., адже Індія одна з перших у грудні 1991 р. визнала незалежність України. Уже в січні 1992 р. було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин, а дещо згодом, у березні того ж року, Л. Кравчук здійснив свій перший закордонний візит саме до Індії [7, с. 201]. Він завершився підписанням двосторонньої угоди про дружбу та співробітництво, торговельно-економічні зв'язки та співпрацю в галузі науки й

техніки. Індійська сторона також усвідомлювала перспективність зв'язків із Києвом, а тому в липні 1993 р. до України з офіційним візитом прибув президент Індії Ш. Шарма. Позитивну динаміку розвитку українсько-індійських взаємин було перервано у 1996 р. унаслідок підписання Україною контракту з Пакистаном на постачання зброї, зокрема понад трьох сотень танків. У цей період Делі активізувало співпрацю з Російською Федерацією, а Україна акумулювала свій інтерес на країнах Західної Європи. Ситуація кардинально змінилася після офіційного візиту Л. Кучми до Індії у 2002 році. Це був рік відновлення українсько-індійського партнерства, особливо у сфері боротьби з тероризмом, розповсюдженням наркотиків, незаконною торгівлею зброєю. Згодом Київ призупинив постачання військового обладнання Пакистанові, що позитивно вплинуло на формат українсько-індійського діалогу. Уже у 2005 р. з офіційним візитом Україну відвідав президент Індії Абдула Калама та виступив у ВРУ з промовою «Індія, що динамічно розвивається», в якій виокремив і задекларував підтримку таких напрямів українсько-індійської співпраці, як фармацевтика, інформаційні й телекомунікаційні технології, біотехнології, матеріалознавство тощо.

Починаючи з 2005 р., відносини між обома країнами реалізуються здебільшого через роботу дипломатичних представництв, торгово-промислових палат і членства в міжнародних організаціях. Відтак можемо констатувати вкрай недостатню кількість обмінів політичними візитами між обома країнами на найвищому рівні, що є негативним аспектом українсько-індійської співпраці, адже такі візити є так звані «зеленим світлом», своєрідним «стартом» для подальшого співробітництва у різних сферах (політичній, економічній, гуманітарній тощо). На сьогоднішні договірно-правова база двосторонніх відносин між Україною та Індією складається з 16 чинних міжнародних угод [5].

Увагу в міждержавних відносинах більше зацентовано на економічних пріоритетах, аніж на політичних та гуманітарних. Це значною мірою пояснюється посиленням впливу азійських країн у політичному та економічному вимірах, що дає підстави трактувати Азію як головний центр тяжіння інтересів провідних держав світу. Індія є однією з найпотужніших держав Південної Азії. Успішне реформування економічної сфери, починаючи з 1991 р., дозволило Індії забезпечити сталу тенденцію 6-відсоткового щорічного приросту ВВП та накопичити власні валютні резерви обсягом понад 20 млрд дол США [3]. Навіть в умовах світової кризи економіка Індії не лише зберегла свою стабільність, але й стала донором для стабілізації світової економіки. Головними чинниками її економічного зростання є розвиток інфраструктурних галузей та експортно орієнтованого виробництва, збільшення іноземних інвестицій та попиту на внутрішньому ринку. За розміром ВВП країна посідає 10-12 місце у світі, а основними секторами економіки є сфера послуг (55 % ВВП), промисловість (28 % ВВП) і сільське господарство. Хоча ООН вважає Індію країною, що розвивається, за прогнозами науковців, у найближчі два десятиліття Індія ввійде до трійки найбільших економік світу [2, с. 30]. Разом із фактом

економічного зростання слід констатувати, що за межею бідності тут проживає 27 % населення, спостерігається високий рівень неграмотності серед дорослого населення – близько 40 %.

Хоча панівним напрямом зовнішньої політики Делі на пострадянському просторі є Росія, проте Україна є другим за обсягами товарообігу партнером Індії серед країн колишнього СРСР [2, с. 31]. Так, Індія є найбільшим експортним ринком України в Азії, торгівля з яким має позитивне сальдо, на відміну від негативного з такими азійськими країнами, як КНР, Японія, Південна Корея. Стала динаміка розвитку економічної сфери українсько-індійських відносин спостерігалася упродовж 2001 – 2005 рр., коли товарообіг між країнами збільшився у чотири рази, а з 2005 р. до 2010 р. – удвічі й склав 2106,8 млн дол США. Особливо сприятливими виявились 2004-2010 рр. і характеризувалися тим, що вітчизняний приватний сектор доволі впевнено почувався на внутрішньому ринку Індії. Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими Держстатом України, товарообіг між Україною та Індією за 2011 рік досяг рівня у 3,08 млрд дол США і продемонстрував зростання порівняно з попереднім роком на 46,1 %. При цьому український експорт до Індії сягнув рекордної суми у 2,27 млрд дол США (зростання на 58,9 %) [5]. Станом на 2011 р. основними експортними товарами з України до Індії є олія, добрива й хімікати, чорні метали, машини й обладнання.

Отже, Індія є одним із провідних експортних ринків України в Азії, на який припадає 3,3 % від загального обсягу вітчизняного експорту, а за обсягами експорту та позитивного сальдо вона поступається лише Туреччині. Позаяк попит на основну продукцію двосторонньої торгівлі залишається стабільним, зокрема на жири та олії тваринного або рослинного походження, чорні метали, мінеральні та органічні добрива, то можна передбачити й подальше зростання позитивного сальдо України в майбутній економічній співпраці між Делі і Києвом.

Індія є однією із найпотужніших держав світу у військовому плані, що становить особливий інтерес для України як світового експортера зброї. За кількістю військовослужбовців Республіка Індія посідає третє місце у світі, а на її озброєнні є 4 тис. танків, більше 1 тис. бойових літаків, 16 підводних човнів. Якщо до 2010 р. оборонний бюджет Індії зростав приблизно на 4-5 %, то у лютому 2011 р. індійський уряд задекларував наміри збільшити витрати на обороноздатність країни вже на 11 % [2, с. 7]. Індія в 1974 р. стала ядерною державою, і, за підрахунками західних експертів, в її розпорядженні може бути понад 100 ядерних боеголовок. На сьогодні Індія є найбільшим споживачем на світовому ринку зброї, адже здійснює масштабну модернізацію збройних сил, яка коштуватиме Делі понад 100 млрд доларів США, а це відкриває чималі перспективи для вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Для України Індія є привабливою і як потужний міжнародний інвестор, адже за останні 10 років індійські компанії інвестували за кордон близько 80 млрд дол США, здебільшого у фармацевтичну галузь, автомобілебудування, будівництво автомо-більних доріг

та мостів, видобуток вугілля, приватизацію вітчизняних промислових підприємств [2, с. 32]. Одночасно можемо відзначити, що рівень індійських інвестицій в Україну не відповідає потенціалу обох країн і вимагає корекції інвестиційного клімату України для подальшого залучення індійських капіталів.

Для України перспективним є й гуманітарний напрям співпраці з Делі, особливо розвиток його наукової складової, адже Індія сьогодні проявляє особливий інтерес до освоєння космосу, машинобудування, ракетобудування, електрозварювання. Це дає підстави говорити про можливі інвестиції Делі для ведення наукових досліджень на території України та практичне застосування наукових розробок українських вчених. Культурно-гуманітарна співпраця між Україною та Індією відбувається в рамках Угоди між урядом України та урядом Республіки Індії про співпрацю в галузях культури, мистецтва, освіти, туризму, спорту та засобів масової інформації від 27 березня 1992 р., двосторонніх наукових проєктів, першої міждержавної Програми співробітництва у галузі науки та технологій на період 1993-1996 рр., до якої увійшли 36 проєктів. У 2000 р. під керівництвом заступника міністра науки і технологій Індії професора В. С. Рамамурті було започатковано Спільний українсько-індійський комітет з НТС, який станом на сьогодні провів п'ять засідань, спрямованих на розвиток пріоритетних наукових напрямів, зокрема в галузях інформаційних, біотехнологій та біомедичних технологій. Важливим напрямом науково-технічної співпраці між Україною та Індією є космічна сфера.

Важливою складовою гуманітарної співпраці є навчання індійських студентів в українських вишах, адже сьогодні в Україні навчається близько трьох тисяч індійських студентів. Особливо популярними в них є медичні й технічні вищі навчальні заклади через належний рівень викладання та помірні ціни на освітні послуги [5]. Крім цього, близько 14 млн людей – це індійська діаспора, що, безперечно, посилює фактор «індійської присутності» у світі. Здебільшого представники індійської діаспори – це інтелектуальна, наукова і бізнесова еліта країни перебування. Наприклад, у США проживає 1,3 млн індійців, які є однією із найбільш забезпечених емігрантських общин, адже значна частина бізнесу у сфері високих технологій відомої Силіконової долини перебуває під їхнім контролем.

Політичну співпрацю між Україною та Індією слід розглядати крізь призму залученості країн до діяльності міжнародних організацій. Сучасна Індія є важливим суб'єктом міжнародних відносин, який має дипломатичні представництва в понад ста країнах світу. Варто констатувати й той факт, що країни Азії загалом, й Індія у тому числі, недостатньо представлені в міжнародних структурах, не мають відповідного міжнародного статусу, а відтак повноцінної можливості для реалізації національних інтересів. Це сприяє виробленню ними альтернативних інструментів, спрямованих на посилення впливу азійського регіону на глобальну систему міжнародних відносин. До прикладу, Індія не лише претендує на постійне членство в РБ ООН, але й намагається запоручитися підтримкою з боку інших держав. Важливим є й той

факт, що Делі активно залучається до процесів регіональної інтеграції, яка дає можливість країнам Південно-Східної Азії виступати на міжнародній арені єдиним об'єднанням, наприклад в рамках Східно-Азійських самітів чи зустрічей Азія-Європа [2, с. 8].

Через участь в міжнародних об'єднаннях Індія репрезентує себе як впливового економічного актора, зокрема в АСЕАН (Асоціації держав Південно-Східної Азії), БРІКС (неформальному форумі п'яти країн, що розвиваються: Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південна Африка), IBSA (діалоговому форумі Індії, Бразилії, Південної Африки), G – 15 (неформальному об'єднанні 18 країн, що входять до Руху неприєднання). У більш вузькому регіональному вимірі, в межах південної Азії, доцільно відзначити повільні темпи регіональної інтеграції. До прикладу, СААРК (Південно-азійська асоціація регіонального співробітництва) і САПТА (Південноазійська угода про преференційну торгівлю) за рівнем дієвості значно поступаються АСЕАН здебільшого через численні конфлікти між країнами Південної Азії, а також несприйняття ініціатив Індії меншими держави-членами зазначених організацій. На відміну від КНР, Індія, як і Японія, намагається залучити до регіональних утворень такі провідні країни світу, як США, Нова Зеландія, Австралія тощо. Формуванню позитивного іміджу Індії сприяють й запроваджені нею програми в країнах Африки. Загалом, інтеграція Делі до міжнародних структур істотно підвищує міжнародний статус країни і тим самим створює реальні можливості для розвитку міжнародної співпраці. Використовуючи потенціал міжнародних організацій, Україні доцільно розвивати і підтримувати співпрацю з Індією в рамках ООН, а також вести активні переговори щодо набуття Україною статусу спостерігача у форумах і самітах СААРК, що дозволить нашій державі широко представляти свої інтереси у цьому регіоні в економічній та політичній сферах [7, с. 208]. Не менш важливо для України є реалізувати національні пріоритети в рамках АСЕАН, насамперед, у торговельно-економічній площині. Серед пріоритетних напрямів такої співпраці виокремлюють машино-, судно- та авіабудування, участь українських компаній у проєктах з розвитку інфраструктури країни регіону, військово-технічне співробітництво, комерційне освоєння космосу, інформатика і телекомунікація тощо [2, с. 39-40].

На міжнародний статус Індії суттєво впливають й окремі негативні явища, як напруженість у відносинах з Пакистаном та регіональна конкуренція з КНР, адже невирішені територіальні спори періодично загострюються до рівня військового протистояння. Вектор розвитку країн Південної Азії значною мірою коректується індійсько-пакистанськими відносинами з огляду на політичну, економічну й військову вагу обох держав, а також їхнє постійне протистояння. Значимо, що за роки незалежного існування Пакистан тричі воював з Індією і тричі зазнав поразки. Різновекторність національних інтересів, політичних систем і політичних культур, релігійна гетерогенність доповнюються геостратегічним фактором – Пакистан територіально межує з мусульманським світом, а відтак отримує додаткову економічну й військову підтримку для посилення своїх позицій у

протистоянні з Індією. Однією з центральних проблем індійсько-пакистанських відносин і регіональної безпеки в цілому, є розвиток ядерних програм в обох країнах, адже як Індія, так і Пакистан не підписали Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

З огляду на вищезазначене, Києву варто інтенсифікувати діалог з Делі, ураховуючи сучасні тенденції міжнародних відносин, що сприятиме посиленню ролі та іміджу України на міжнародній арені. При виробленні пріоритетних напрямів співпраці з Індією слід взяти до уваги загальні характеристики країн Південної Азії, зокрема їхній значний демографічний потенціал, адже тут проживає близько 25 % населення світу; низький рівень життя населення, де за межею бідності живе третина людності; незадовільний рівень регіональної безпеки і стабільності (наприклад, конфліктність у відносинах Пакистану та Індії як де-факто ядерних держав); все ще значну роль держави у координації економічних процесів; динамічність політичного розвитку в контексті процесів глобалізації [2, с. 11]. Не менш важливою є констатація конкуренції інтересів та політичних впливів КНР та Індії в межах Південно-Східної Азії.

Для активізації українсько-індійської співпраці Києву варто інтенсифікувати і розбудовувати вже раніше зафіксовані напрями зовнішньополітичної діяльності, як-от: політичні та консульські консультації

між МЗС обох країн, роботу міжурядової комісії з торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового і культурного співробітництва, а також українсько-індійського комітету з науково-технічної співпраці та робочої групи у складі комісії зі сфері металургії й електроенергетики [7, с. 208]. Вкрай важливо відновити практику проведення міждержавних візитів на найвищому рівні, спрямованих на визначення і розвиток оновлених пріоритетних напрямів співпраці між Україною та Індією, розширення чинної договірно-правової бази між країнами. Вихідним положенням індійського напрямку зовнішньої політики України є необхідність підтримувати високий рівень політичного діалогу і формувати стабільні партнерські відносини, розвивати контакти на високому та найвищому рівнях, розширювати багатосторонній формат у відносинах з Індією. В економічній сфері Україні варто посилити привабливість національної економіки для індійських інвесторів, сприяти потенційним інвесторам у тих проектах, які вже викликали їхню зацікавленість. Отже, сучасний стан українсько-індійських відносин не відповідає реальним можливостям обох країн, проте є важливим напрямом української зовнішньої політики, що може стати вагомим чинником політичного та економічного зростання України як суверенної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борділовська О. А. Зовнішня політика Республіки Індія у постбіполярний період (1998–2008): [монографія] / О. А. Борділовська. – К., 2008. – 248 с.
2. Гончарук А. З. Пріоритети політики України щодо політики Азії: аналітична доповідь / А. З. Гончарук, А. М. Кобзаренко, О. К. Микал. – К. : НІСД, 2011. – 63 с.
3. Гриценко Ю. Українсько-індійські стосунки: становлення та сучасний стан / Ю. Гриценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1712/74/>.
4. Лукаш О. І. Українсько-індійські відносини / О. І. Лукаш // Україна дипломатична. – 2003. – Вип. 3. – С. 596–608.
5. Посольство України в Республіці Індія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/india/>.
6. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
7. Рачек Д. В. Зовнішньополітичні й економічні інтереси України в Індії: становлення, сучасний стан і перспективи / Д. В. Рачек // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 3. – С. 199–210.
8. Семенець О. Є. Сучасна Індія: наука, технології, стратегічні сектори: монографія / О. Є. Семенець. – К. : КНЕУ, 2006. – 205 с.
9. Чекаленко Л. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : [підручник]. – 2 вид. / Л. Чекаленко. – К. : Кондор, 2011. – 290 с.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Іванов М. С., д.політ.н., професор.

© Турчин Я. Б., 2012

Дата надходження статті до редколегії 18.06.2012 р.

ТУРЧИН Ярина Богданівна – доктор політичних наук, доцент, завідувачка кафедри політології Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна.

Коло наукових інтересів: концепція української державності міжвоєнного періоду; суспільно-політичні погляди Отто Ейхельмана; проблеми викладання політології у вищих технічних навчальних закладах.